

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
БАХМАТ Наталії Валеріївни на дисертацію ЗІНЬКОВОЇ Ірини Ігорівни
«ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ
КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ПОСЛУГ І ТУРИЗМУ»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

У запропонованій до розгляду дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми науково-теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення процесу формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму в закладах вищої освіти.

Формулювання проблеми є аргументованим і обґрунтованим на основі здійсненого теоретичного аналізу педагогічних умов та технології формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму в закладах вищої освіти України, внаслідок чого здобувачкою констатовано низку суперечностей, а саме між:

- соціальним замовленням на висококваліфікованих фахівців сфери послуг і туризму та їх недостатньою готовністю до здійснення професійної діяльності в умовах ринкової економіки;

- зростанням інноваційного потенціалу закладів та підприємств індустрії гостинності, створенням можливостей для розвитку малого та середнього бізнесу в межах індустрії гостинності та неготовністю фахівців до адаптації в професійній діяльності;

- необхідністю формування концептуальних знань здобувачів освіти про специфіку підприємницької культури, фахових компетентностей, особистісних якостей та недостатнім використанням сучасних освітніх технологій для реалізації означеної мети у закладах вищої освіти.

Наявність суперечностей підтвердила *актуальність* обраної теми «Педагогічні умови формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму», дозволила здобувачці коректно визначити проблему та спрямувати власну наукову розвідку на її розв'язання, чому сприяло чітке формулювання мети та задач дослідження.

Зокрема, *мета* дослідження полягає в тому, щоби науково обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму в закладах вищої освіти.

Для досягнення декларованої мети Зінькової І.І. визначено низку конкретних завдань:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади проблеми формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму, уточнити сутність базових понять дослідження та дотичних категорій.

2. Визначити сутність та структуру підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму та охарактеризувати критерії, показники, рівні її сформованості.

3. Виокремити й теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування підприємницької культури майбутніх фахівців досліджуваної індустрії.

4. Спроекувати та експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічної моделі формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму.

Структура дисертації підпорядкована реалізації визначених задач, послідовно розкриває стратегію наукового пошуку здобувача, а зміст – відповідає темі та підтверджує системність, глибину і методичну оригінальність проведеного дослідження.

У першому розділі «**Підприємницька культура майбутніх фахівців сфери послуг і туризму: теоретико-методологічні засади наукової проблеми**» здійснено аналіз теоретичних підходів проблема формування підприємницької культури фахівців сфери послуг і туризму в науковій літературі; уточнено теоретичні і методичні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг і туризму сфери послуг і туризму обґрунтовано критерії, показники, рівні сформованості підприємницької культури у контексті особистісно-професійних якостей майбутніх фахівців сфери послуг і туризму.

У розділі на підставі результатів аналізу наукових розвідок запропоновано і доведено призначення підприємницької діяльності у сфері послуг та туризму, а саме: адекватна оцінка і прогноз потреб ринку туризму та сфери послуг; передбачення нових напрямів розвитку ринку, виявлення найбільш перспективних і затребуваних видів послуг у сфері готельно-ресторанних послуг та туристських дестинацій; виявлення оптимального об'єму виробництва і реалізації туристських продуктів і послуг з урахуванням попиту, сезонності, умов середовища; здійснення пошуку й створення нових технологій виробництва і збуту туристських продуктів і реалізація послуг з метою мінімізації витрат та максимізації прибутків.

Здобувачка проаналізувала наявні положення і специфіку професійних завдань підприємця в цій галузі, що обумовлюють конкретизацію дієвих ознак поняття «підприємницька культура фахівців сфери послуг і туризму» та дозволили

сформулювати його робоче визначення, а саме: підприємницька культура фахівців сфери послуг і туризму – це інтегральне особистісне утворення, що ґрунтується на системі ціннісних орієнтацій та установок особистості (переконань, ставлень, мотивів, цілей тощо), обумовлене особливостями діяльності в сфері послуг та туризму, реалізується у взаємодії з іншими суб'єктами підприємницької діяльності, визначає стратегію та тактику професійної діяльності й самореалізації особистості в даному напрямі.

Аналіз довідкової літератури, кваліфікаційних вимог до спеціальностей фахівців сфери послуг і туризму, результатів наукових розвідок зумовили визначення сукупності професійно значущих якостей та особливостей професійної самореалізації фахівців досліджуваної галузі через призму індивідуально-особистісного, професійно-діяльнісного та суспільно значущого виміру. Перелічені виміри стали орієнтиром для виокремлення структурних компонентів підприємницької культури фахівців сфери послуг і туризму, а саме: мотиваційно-ціннісний (спрямованість особистості, мотиви діяльності, ціннісні орієнтації, професійна позиція), когнітивно-праксеологічний (знання, поінформованість з питань економіки, менеджменту, маркетингу в галузі послуг і туризму, володіння комунікативними навичками, здатність розробки і впровадження бізнес проєктів, готовність до ризику, впровадження інновацій тощо), особистісно-рефлексивний (професійно значущі якості, навички самоаналізу, саморозвитку, прогнозування), соціально-етичний (соціальна відповідальність, справедливість, надійність, орієнтація на отримання прибутків чесним шляхом, готовність до благодійництва та ін.).

У другому розділі **«Формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму в процесі їх професійної підготовки»** авторкою визначено й описано педагогічні умови формування підприємницької культури студентів у закладах вищої освіти, розроблено та описано організаційно-педагогічну модель процесу формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму.

Педагогічні умови формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму І.І. Зінькова пропонує розуміти як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, які поєднують спеціально змодельовані і взаємообумовлені зміст, форми, методи, прийоми і засоби освітньої діяльності, спрямовані на формування компонентів підприємницької культури студентів означеного профілю в педагогічному процесі закладів вищої освіти. Підґрунтям для формулювання педагогічних умов у контексті порушеної проблеми стали визначені у першому розділі вимоги сучасного ринку сфери послуг і туризму, специфіка майбутньої професійної діяльності фахівців означеного напрямку, зміст нормативних документів, провідні тенденції розвитку освітнього процесу

в закладах вищої освіти і Україні і світі, закономірності і методологічні підходи формування підприємницької культури

У третьому розділі «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму в закладах вищої освіти» описано організацію та хід експериментальної роботи, наведено результати статистичного аналізу емпіричних даних і рефлексивної стадії дослідження. Зокрема, здійснено діагностику стану підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму; окреслено засоби формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму в умовах експериментальної програми

Проведене дослідження дозволило здобувачці отримати результати, що містять елементи наукової новизни, мають як теоретичне, так і практичне значення.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

- уперше цілісно проаналізовано теорію і практику формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму в процесі їх професійної підготовки; уточнено сутність поняття підприємницької культури майбутніх фахівців означеної індустрії, виокремлено компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-рефлексивний, соціально-етичний) та рівні їх сформованості (критичний, низький, достатній і високий); обґрунтовано педагогічні умови (формування вмотивованості майбутніх фахівців сфери послуг і туризму до оволодіння підприємницькою культурою у закладах вищої освіти України; оволодіння професійними знаннями, формування підприємницьких умінь і навичок майбутніх фахівців сфери послуг і туризму, збагачення їх підприємницького досвіду шляхом впровадження освітніх інноваційних технологій, формування професійно значущих особистісних якостей майбутніх фахівців означеної сфери діяльності та стимулювання їх рефлексії засобами самоменеджменту і самомаркетингу; засвоєння морально-етичних норм підприємництва студентами спеціальностей «Туризм» і «Готельно-ресторанна справа», розвиток навичок міжособистісної комунікації в процесі їх майбутньої професійної діяльності); розроблено організаційно-педагогічну модель процесу формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму з складовими її структури: соціально-детерміновану (мета і завдання обумовлені соціальним замовленням), теоретико-методологічну (закономірності, методологічні підходи та принципи реалізації експериментального освітнього процесу), проєктувально-організаційну (технологія організації освітнього процесу з урахуванням поетапності, виокремлених педагогічних умов, відповідних змісту,

форм, методів та засобів навчання), діагностико-результативну (виявлення ефективності експериментальної роботи шляхом обґрунтування рівнів сформованості підприємницької культури учасників експерименту).

- удосконалено зміст (інформаційно-методичне доповнення фахових дисциплін і розробка навчально-методичного забезпечення вибіркової навчальної дисципліни «Підприємницька культура фахівців сфери послуг і туризму»), методи (інтерактивні методи, ділові ігри, проєктні технології, методи візуалізації, освітня робота з веб-ресурсами, методи зворотного зв'язку тощо), організаційні форми (традиційні та інноваційні лекції, практичні заняття, тренінги, круглі столи, науково-дослідна робота здобувачів), засоби навчання, які систематизовано і зреалізовано в процесі апробації розробленої організаційно-педагогічної моделі в рамках формувального експерименту;

- подальшого розвитку набули теоретико-методичні аспекти формування навичок самоменеджменту та самомаркетингу майбутніх фахівців сфери послуг і туризму задля їх професійно-особистісної самореалізації.

Авторка також схарактеризувала загальні і спеціальні принципи формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму в процесі їх професійної підготовки. Загальні принципи: науковості, природовідповідності, єдності теорії і практики; системності. Спеціальні принципи: самоцінності особистості, професійно-творчої спрямованості, варіативності форм і методів навчання, проблемності змісту і процесу навчання, заохочення новаторства.

Дисертанткою належним чином обґрунтовано доцільність їх формулювання та розкрито сутність.

Розроблена авторкою організаційно-педагогічна модель процесу формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму може слугувати основою формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму.

Дисертаційне дослідження має *практичне значення*, яке полягає в розробці навчально-методичного забезпечення навчальної вибіркової дисципліни «Підприємницька культура фахівців сфери послуг і туризму», в можливості використання теоретичного та практичного матеріалу, джерельної бази дисертації для розширення змісту навчальних дисциплін «Вступ до фаху та основи наукових досліджень», «Маркетинг туризму», «Культура в готельно-ресторанній справі» та ін. Практичні напрацювання можуть бути використані для розробки навчальних планів, програм, підручників і навчальних посібників, педагогічних програмних засобів, модернізації методичних матеріалів для очної, заочної та дистанційної форм навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг і туризму в закладах вищої освіти.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти та у системі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Достовірність наукових положень і висновків доведено теоретично та підтверджено практичною реалізацією. Зокрема, вірогідність забезпечується теоретичною обґрунтованістю положень дослідження; застосуванням комплексу методів, адекватних його меті та завданням; кількісним і якісним аналізом значного обсягу теоретичного та емпіричного матеріалу.

На основі аналізу змісту дисертації можна зробити висновок, що, у цілому, мету дослідження досягнуто, задачі – розв'язано, тему – розкрито.

Результати дисертації належним чином *апробовані* на міжнародних та всеукраїнських конференціях і семінарах, висвітлено у 13 одноосібних наукових працях, та 1 – співавторстві, з яких 6 – у наукових фахових виданнях України, в тому числі 2 – в електронному виданні, 2 – у зарубіжному виданні, 4 – у збірниках матеріалів конференцій, 1 – навчально- методичний посібник.

Оцінюючи загалом позитивно дослідження Зінькової І.І., вважаємо за необхідне висловити певні зауваження та зупинитися на деяких дискусійних моментах щодо його змісту:

1. Розпочинаючи п.п.1.1 авторка заявляє, що «як свідчить аналіз сучасних реалій, розвиток різних галузей господарства значною мірою залежить від конкурентоспроможності та кваліфікованості фахівців....» не описуючи результати зазначеного аналізу заздалегідь.

2. На нашу думку, у Розділі 1 логічно було б, перш за все, здійснити розгляд понятійно-термінологічного апарату дослідження проблеми дослідження (п.п. 1.1), а потім приступити до аналізу теоретичних підходів її розв'язання, в тому числі й закордоном (п.п. 1.2).

3. У Розділі 1 в п.п.1.2 превалює висвітлення теоретичного аспекту проблеми та термінологія роботи – за нашим баченням цей параграф має бути присвячений вивченню досвіду науковців щодо розв'язання проблеми. Зазначене можна віднести і доп.п.1.3.

4. У п.п.1.3. авторка стверджує, що «аналіз сучасного стану розвитку індустрії гостинності в Україні свідчить, що існують певні протиріччя між специфікою професійної діяльності, запитами суспільства та рівнем готовності фахівців», не конкретизуючи це питання попередньо.

5. Окреслюючи педагогічні умови формування підприємницької культури студентів у закладах вищої освіти, вбачається необхідним здійснити виокремлення також і відповідних організаційних умов.

6. Опис практичної цінності потребує конкретизації, наприклад, авторка зазначає, що практичне значення, полягає в «розробці навчально-методичного забезпечення навчальної вибіркової дисципліни «Підприємницька культура фахівців сфери послуг і туризму» – якого саме? «В можливості використання теоретичного та практичного матеріалу» – якого? Варто назвати.

7. З опису організаційно-педагогічної моделі процесу формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму в освітньому процесі ЗВО (стор.128, Рис. 2.1) не досить чітко зрозуміло як здійснюється діагностика стану сформованості підприємницької культури

8. Досить велику частину роботи складає історико-педагогічний аналіз та роз'яснення усталених термінів (с. 26, 93-95, 98-99, 121-123), які не потребують такого.

Висловлені зауваження не є принциповими і не впливають на загальне позитивне оцінювання дисертаційного дослідження Зінькової І.І.

Аналіз роботи, автореферату та опублікованих праць дає підставу зробити висновок: дисертаційне дослідження «Педагогічні умови формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери послуг і туризму» є самостійною та завершеною науковою працею, що за актуальністю, новизною, теоретичним і практичним значенням результатів відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.),, а її авторка – Зінькова Ірина Ігорівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії та методик
початкової освіти, заступник декана педагогічного факультету
з наукової роботи та інформатизації освітнього процесу
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Н.В. Бахмат

